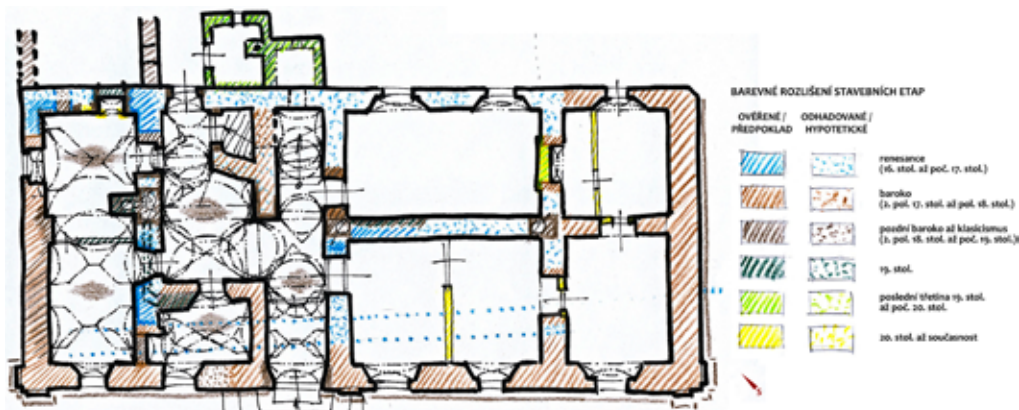

Obr. 18. Fara v Hořepníku, půdorys přízemí s barevným rozlišením možného stavebního vývoje, kresba: autor, 2021

Ovšem skutečnost, že fara není pouhým výsledkem barokního rozmachu, dělá z objektu historicky ještě zajímavější bod v jádru Hořepníku naproti kostelu s románským původem. Těžko se pak ubránit představě, že před výstavbou renesančního či pozdně gotického jádra fary, které se v reliktech dochovalo, zde mohla sloužit jiná farní stavba, třeba i dřevěná.

- 1 [Nálezová zpráva č. 2021-2, archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Telči.](#)
- 2 [Druhotně použité ostění, patrně z pozdně gotického otvoru.](#)
- 3 [Vychází se z terénní zkušenosti v komparaci s blíže datovanými povrchy na jiných stavbách.](#)
- 4 [Doloženo historickými fotografiemi, archivními mapovými podklady i dosud dochovaným otiskem na jihovýchodní stěně fary.](#)

Prosetín (okr. Žďár nad Sázavou), stavební vývoj samostatně stojící zvonice u kostela sv. Markéty

Jan Večeřa

Obec Prosetín představuje urbanistický doklad téměř pravidelného oválu zástavby, situovaného ve sklonitém terénu při prameništi drobné vodoteče. Západní část intravilánu obce se nachází nejvýše, domy čp. 1 a čp. 33 uzavírají zástavbu obce na západním konci, čp. 17 na konci východním. Mimo pravidelný obvod historické urbanistické struktury obce se nachází dva kostely, katolický a evangelický. Zejména vysunutá poloha katolického kostela nutí k zamyšlení nad jeho vztahem k půdorysu Prosetína. Areál barokního kostela sv. Markéty, zabírající dominantní polohu v rámci intravilánu obce na jejím západním okraji (obr. 1, obr. 8), postavený jako novostavba po roce 1738, je obehnaný kamennou ohradní zdí, do jejíž severní linie je vetknuta budova márnice, jihozápadní kout areálu zabírá dominantní architektura samostatně stojící zvonice (kampanily). Kolem hřbitova nadále existuje funkční hřbitov (obr. 2). Objekt fary je novostavbou z roku 1939. Věž katolického kostela sv. Markéty nepředstupuje před líc ohradní zdi (tl. 75 cm), naopak s ní lícuje. Vztah věže se zdí není možno detailně pozorovat, je možné, že obě stavby jsou provázané, ve styku obou konstrukcí se v neomítané ohradní zdi neobjevují armovací kvádry. Přízemí věže je akcentováno mírně předstupujícím soklem. Fasáda věže je zdobena ležénovým rámem. Střecha má tvar čtyřboké mansardové helmy.

Obec Prosetín, rozkládající se na eliptickém rozvržení centrální zástavby, se poprvé ve středověkých pramenech připomíná roku 1390, kdy náleží pánům z Pernštejna, ačkoliv za zakladatele vesnice lze skutečně nejspíše považovat členy rodu erbu křídla.¹ Ti osídlovali svratecké levobřeží, tedy bývalý olešnický újezd. Místní drobná šlechta vystupuje v pramenech v 15. století (1406–1486). Tvrz je zmíněna v roce 1610 rovněž s kostelním podacím, poplužním dvorem a dalšími majetky. V první písemné zmínce o Prosetíně z roku 1390, kdy Vilém z Pernštejna drží pouze díl vsi, však tušíme v souhlasu s J. Sadílkem prvou nepřímou zprávu o existenci zdejší svobodné držby (dvora, tvrze).² V dosavadní literatuře se tu a tam objevuje několik variant lokalizace tvrze v Prosetíně, kromě jiných i do blízkosti samotného kostela sv. Markéty (viz níže). Tuto možnost však musíme prozatím vyloučit pro absenci jakýchkoli indicií. Nejstarší doklad duchovní správy v Prosetíně představuje rok 1408, kdy se připomíná kněz Filip (CDM XIV, č. 36). Prosetínský kostel byl v této době údajně dřevěný. Během 16. století je prosetínská fara

Obr. 1. Prosetín, letecká fotografie obce (pohled od jihovýchodu), zdroj: internetové stránky obce Prosetín

Obr. 2. Prosetín, letecká fotografie areálu kostela od východu, zdroj: internetové stránky obce Prosetín

Obr. 3. Prosetín, areál kostela sv. Markéty, samostatně stojící zvonice, pohled od východu, foto: autor, červenec 2021

v držení nekatolíků, k nimž se ostatně hlásil značný počet obyvatel této obce. Později, během 17. století, je kostel sv. Markéty filiálním, samostatná duchovní správa zde vzniká opět až roku 1785, tedy čtyři roky po výstavbě evangelické modlitebny.

Exteriér věže: Východní průčelí (obr. 3) v přízemí obsahuje původní vstup. Prahový placák nezasahuje do zdi, špalety jsou více či méně křivé. Vstup je zaklenut stlačeným půlkruhem až skoro segmentem, vnitřní nika je zaklenuta segmentem, jsou zachovány otisky šalování záklenku. Dveře jsou zataženy za líc průčelí. Výše v patře se nachází nika, do níž je vsazen kříž. Další patro je zcela bez otvoru, až v posledním 3. NP se nachází rozměrný otvor zvonového patra.

Severní vnější průčelí je bez otvorů kromě rozměrného okna zvonového patra.

Západní průčelí se obrací vně areálu do stávající farní zahrady. Kromě drobného štěrbínového okénka (2. NP) a okna zvonového patra (3. NP) neobsahuje další otvory. Štěrbínové okénko je vyoseno a nachází se blíže jihozápadnímu nároží (obr. 4).

Jižní průčelí je bez otvorů, vyjma okna zvonového patra.

Poblíž severozápadního rohu ohradní zdi se nachází evidentně druhotně prolomená branka, vedoucí do farní zahrady. Severní průběh zdi je téměř přímý, podobně i jižní. Západní průběh je lehce vypouklý k západu. Naopak východní průběh vykazuje polygonální zalomení, evokující snahu přizpůsobit se průběhem zdi polygonálně zalomenému presbytáři, čímž víceméně kopírují stávající stav (je možno se domnívat, že ohradní zeď ve stávající podobě vzniká až v době výstavby barokní novostavby kostela).

Obr. 4. Prosetín, areál kostela sv. Markéty, samostatně stojící zvonice, pohled na západní (vlevo) a jižní průčelí, foto: autor, červenec 2021

Věž je vyzdvížena na hranolovém půdorysu v podobě nevýrazného obdélníka o stranách vnějšího rozměru cca 4,5 m (východní a západní průčelí) $\times$ 4,3–4,5 m. Zdivo věže do výše cca 6,3 m je zděno výhradně z lomového kamene. V uvedené výšce (v úrovni 2. NP = 1. patra) kamenné zdivo končí; navazující zdivo, posazené na lehkém ústupku v tloušťce zdi, je smíšené. Už z této zběžné charakteristiky je zřejmé, že dnešní podoba věže je dána sousledností různých etap jejího stavebního vývoje.

Interiér věže: Přízemí je prolomeno jediným otvorem, z východu dovnitř směřuje vstupní otvor, nepochybně původní (obr. 7). Nika s přímými špaletami vstupu je široká 92 cm a druhotně je do ní vložena zazdívká se současnými dveřmi. Vnější chodbička je zaklenuta zhruba půlkruhovým záklenkem, vnitřní niku završuje segment zděný do dřevěného šalování zalitého maltou. V jižní a západní zdi (vnější směrem vně areálu kostela) se objevuje o cca 30 cm rozšířené zdivo, jakýsi předzáklad, plně provázaný jak s východní, tak pravděpodobně i severní zdi. Předzáklad vystupuje do výše cca 92 cm a nekoresponduje s průběhem dnešní ohradní zdi (jde snad o pozůstatky starší ohradní zdi?). Severní stěnu přízemí ve výši 262 cm prolamují kapsy po štenýřovém lešení. Lešeňové prvky mají charakter jedlových kuláčů o průměru 7 cm. Lešeňáče jsou na několika místech dochovány. Jejich mimořádná výpovědní hodnota svědčí jak o postupu a technice zdění kamenné části věže, tak i o době její výstavby. Dle dendrochronologické analýzy bylo dřevo užitě jako lešeňové nosné prvky smýceno roku 1545.

↑ Obr. 6. Prosetín, areál kostela sv. Markéty, interiér zvonice, 1. patro, pohled na východní okénko, foto: autor, červenec 2021

← Obr. 5. Prosetín, areál kostela sv. Markéty, interiér zvonice, 1. patro, pohled na západní okénko, foto: autor, červenec 2021

Půdorysné rozměry přízemí v interiéru činí 2,3 m (západní stěna) až 2,4 m (východní stěna) × 2,2 m (jižní stěna) až 2 m (severní). Tloušťka zdiva dosahuje 1,17 m.

1. patro (2. NP) je osvětleno dvěma úzkými štěrbinovými okénky, prolamujícími východní a západní zeď (obr. 5, obr. 6 a obr. 7). Špalety okének se směrem ven zužují do úzkého obdélně stojatého průzoru, nadpraží je přímé, tvořené z placáků, parapet je rovněž přímý, zděný. Výška okének je 57 cm (východní) a 48 cm (západní), šířka v interiéru 51 cm (východní) a 67 cm (západní). Měřitelná tloušťka zdi přesahuje 95 cm. Východní okénko je zazděno cihelnou zazdívkou, západní se otevírá do západního průčelí. Druhotně jsou do okének vloženy části konstrukce schodiště. V interiéru, jinak tvořeném jen čistě lomovým zdivem, se opět objevují kapsy po lešení, hluboké cca 10–20 cm, tedy štěňřové konstrukce. Kapsy jsou však zality maltou v prostoru jasně čitelných otisků, což snad značí, že jádrové zdivo se zdilo v době, kdy byly kuláče lešení už vyjmuty ze zdiva. Lešeňové kuláče mohly být jen provizorní v době, kdy ještě nebyla zřízena podlaha, příp. zajišťovaly zdění ve vyšší poloze nad podlahou 1. patra, jinak vysokého cca 4,3 m. Cca 3,6 m nad podlahou se objevuje ústupek v síle zdi, který udává dochovanou výšku původního zdiva, na které nasedá subtilnější obvodové zdivo už smíšeného charakteru (s cihlami).

Půdorysné rozměry v interiéru 1. patra činí 2,4 m (východní a západní stěna) × 2,1 m (severní a jižní stěna).

2. patro je zvonové, výška dosahuje cca 3,7 m, tloušťka subtilnějších zdí se pohybuje kolem 80 cm. Patro má interiérové půdorysné rozměry 2,7 m (východní a západní stěna) × 2,5–2,56 m (severní a jižní stěna). Všechny čtyři strany prolamují rozměrná okna zvonového patra pro lepší šíření zvuku zvonů.

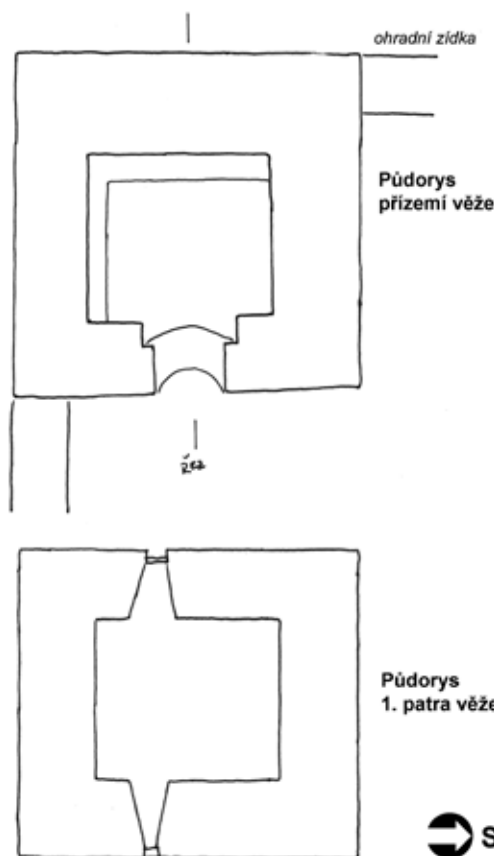
Areál kostela v podstatě zabírá nejvyšší položené místo intravilánu obce Prosetína. Stávající kostel je po architektonickém rozvržení obdobným počínem jako kostely v Sulkovci (sv. Havla) a hřbitovní kostel sv. Ducha v Kunštátě. Lze tedy konstatovat, že stavbu všech tří zmíněných kostelů řídil identický stavební mistr.³ Dle R. Štěpána tvoří zásadní odlišující znak uvedených kostelů právě přítomnost kampanily v Prosetíně a vzhledem k jejímu situování na nejvyšším bodu intravilánu obce se má jednat o torzo původní obranné věže tvrze, přičemž barokní kostel i jeho dřevěný předchůdce se tedy nacházel v areálu prosetínského tvrziště.⁴ Prosetínskou tvrz však J. Sadílek situuje do míst domů čp. 23 a 25 dle místní tradice, tedy zhruba doprostřed severního oblouku domovní zástavby.

Zvonice u kostela sv. Markéty byla skutečně vystavěna za účelem osazení zvonů, postrádá fortifikační znaky architektury, jediný vstup vede ze hřbitova skrz východní zeď v přízemí, špalety interiérové niky nejsou vybaveny kapsou pro závoru, uzounká okénka

v 1. patře neposkytovala žádnou možnost aktivní obrany, pouze osvětlovala meziprostor mezi vstupem v přízemí a zvonovým patrem. Představené horní patro s případným podsebitím nemáme nijak doloženo. Navíc velmi stísněné prostory interiéru věže by mohly poskytnout případné útočiště jen omezenému počtu osob. Vstup přímo z úrovně terénu však i záměrnou refugiální funkci víceméně popírá. Prosetínskou kampanilu můžeme skutečně považovat spíše za stavbu reprezentativní, tedy dominantní, zakončující elipsu obce na jejím západním konci. Ruku v ruce s její vyvýšenou polohou se pojila vlastní základní funkce zvonice. Zvuk zvonů, fungující jako základní časový orientační prvek dne, v tomto případě představoval stěžejní prvek existence věže. Absence fortifikačních prvků je nápadná například při porovnání se samostatně stojící věží u kostela sv. Petra a Pavla ve Štěpánově nad Svratkou, datovanou do cca poloviny 16. století.

Ve věži jsou umístěny tři zvony, z nichž jeden je datován do roku 1534, zbylé dva do roku 1925.⁵ **Do doby kolem poloviny 16. století datuje vznik věže dendrochronologická analýza lešeňových kuláčů (smýcení jedlí pro kulatinu proběhlo v roce 1545).** Po roce 1738 v souvislosti s výstavbou nového kostela získává věž stávající mansardovou helmici a z této doby patrně pochází nadstavění věže do současné výšky a nahrazení hypotetického dřevěného zvonového patra zděnou podobou. Vznik prosetínské věže je tak ještě spjat s obdobím vlastnictví obce šlechtickým rodem Pernštejnů, a to v samém závěru této etapy. Rozvoj obce nastává patrně po roce 1500 v souvislosti s udělením několika privilegií, např. z let 1500 a 1515. Následně uděluje Vratislav z Pernštejna Prosetínským důležité privilegium roku 1557, kdy propůjčuje místním obyvatelům k volnému užívání panské lesy, přiléhající k jejich polím (i les na hrádku?).⁶ Krátce nato – datem 28. června 1557 – přechází Prosetín spolu s louckým panstvím na Kryštofa z Hardeka.

Ve zcela shodném období vzniká samostatně stojící zvonice ve Štěpánově nad Svratkou, kde v této době dochází k urbanistickému dotvoření jádra dnešního městyse,

Obr. 7. Prosetín, areál kostela sv. Markéty, samostatně stojící zvonice, kresebná dokumentace věže, půdorys a řez, zaměření a kresba: autor

Obr. 8. Prosetín, areál kostela sv. Markéty s volně stojící zvonici od jihu, výřez ze známé pohlednice, prošlé poštou v roce 1917, zdroj: archiv autora

korunovanému povýšením na městečko během druhé poloviny 16. věku. I přes shodný časový vznik a zapojení do ohradní zdi kolem kostela se obě stavby značně liší. Zejména polohou původního vstupu – do prosetínské věže vede pohodlný přístup z úrovně terénu, který je nutno považovat za původní. V 1. patře se totiž nedochovaly žádné stopy po případném starším komunikačním řešení. Štěpánovská věž byla naopak přístupná až v úrovni 1. patra, vstup vedl směrem od kostela.

Původní (katolický) kostel v Prosetíně byl postaven údajně ze dřeva. V polovině 16. století došlo k vybudování zděné zvonice a v roce 1738 vznikla novostavba současného barokního kostela. Sakrální celek obehnaný ohradní zdí vytváří mimořádně malebnou dominantu obce Prosetín. Cílem předkládaného příspěvku je zejména postižení stavebního vývoje samostatně stojící zvonice, a to na základě dendrochronologické analýzy lešeňových prvků. Vznik zvonice tak spadá do období, kdy je možné pozorovat obecnější tendence měst a městeček v rámci budování věžových zvoníc, nepochybně mimo jiné i reprezentativního účelu.

Poděkování: Autor na tomto místě děkuje duchovnímu správci prosetínské farnosti R. D. ThDr. Josefu Rychteckému za vstřícnost při zkoumání věže a starostovi obce Jaroslavu Kotlánovi za možnost využití leteckých fotografií Prosetína.

- 1 SADÍLEK, Jaroslav, *Pozůstatky tvrze v Prosetíně, Hláška, zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*, 1996, roč. 7, č. 4, s. 41.
- 2 SADÍLEK, Jaroslav, *K dějinám a stavební podobě tvrze v Prosetíně, Západní Morava*, 1999, roč. 3, s. 18–29. Nebude-li uvedeno jinak, čerpá autor této statě historické údaje z této práce.
- 3 Obecně k tématu: ŠTĚPÁN, Radim, *Kostel sv. Ducha v Kunštátě v kontextu s imbsenovskými kostely na bývalém kunštátském panství*, nepublikovaná diplomová práce, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2010.
- 4 ŠTĚPÁN, Radim, *Kostel sv. Ducha*, s. 21.
- 5 STRÁNSKÝ, Karel – USTOHAL, Vladimír – JANOVA, Drahomíra – MALEC, Silvestr, *Zvony v kostele sv. Markéty v Prosetíně, Slévárenství*, 2004, roč. 52, č. 2–3, (1. část), s. 128–131, č. 4–5 (2. část), s. 198–201.
- 6 SADÍLEK, Jaroslav, *K dějinám*, s. 18–29.